

УДК 94:364.48(477.63) «1950–1960»

А. В. Гайдук

Музей історії міста Дніпродзержинська

**ОСОБЛИВОСТІ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ
ДНІПРОДЗЕРЖИНЦІВ ПЕРІОДУ «ВІДЛИГИ»
(середина 1950-х – середина 1960-х рр.)**

Проаналізовано зміни у структурах повсякдення жителів Дніпродзержинська упродовж середини 1950-х – середини 1960-х рр. Показано вплив державної соціальної політики на підвищення рівня життя пересічних громадян, що виявилось у розгалуженні сфери дозвілля та послуг. Негативні аспекти планової економіки – дефіцит, бюрократизм, недбале виконання обов'язків – породили спекуляцію, хабарництво та інертність.

Ключові слова: «відлига», повсякдення, сфера послуг, дозвілля, дохід, харчування, побут, індивідуальне житло.

А. В. Гайдук

Музей історії міста Дніпродзержинська

**ОСОБЕННОСТИ ПОВСЕДНЕВНОЙ ЖИЗНИ
ДНЕПРОДЗЕРЖИНЦЕВ ПЕРИОДА «ОТТЕПЕЛИ»
(середина 1950-х – середина 1960-х гг.)**

Проанализированы изменения в структурах повседневности жителей Днепродзержинска на протяжении середины 1950-х – середины 1960-х гг. Показано влияние государственной социальной политики на повышение уровня жизни граждан, что выразилось в развитии сферы досуга и услуг. Негативные стороны плановой экономики – дефицит, бюрократизм, халатное исполнение обязанностей – порождали спекуляцию, взяточничество и инертность.

Ключевые слова: «оттепель», повседневность, сфера услуг, досуг, доход, питание, быт, индивидуальное жилье.

A. V. Gajdyk

The Museum of history, Dneprodzerzhinsk

**THE SPECIALTIES OF EVERYDAY LIFE
OF DNEPRODZERZHINSK-LIVERS DURING THE PERIOD
OF «THE THAW» (middle 1950-ies – middle 1960-ies)**

The Thaw characterized by broad social policy, which was aimed at raising living standards, influenced the change of consciousness and way of life of ordinary citizens. New phenomena have been recorded in local

periodicals, in particular, newspaper «Dzerzhinets» and statistical studies of financial and time budgets of families, that were conducted in the 1950s – 1960s. Based on these sources, in the article were analyzed the following structure of daily life: able to get housing, income, nutrition, relationship to municipal structures of the city, increasing individual space, leisure, services, consumption. The standard of living in Dniprodzerzhynsk has increased significantly: affordable housing, increase revenues, increasing the number and range of industrial products, distribution utilities, the opportunity to spend time at leisure. New forms of recreation, which is gradually have improved infrastructure around you. Disadvantages economic policy were manifested in adapting of population to unfinished repairs, deficit, negligence of employees of communal services and of service workers, constant backlog of proposals on demand.

Key words: «thaw», everyday, services, leisure, income, food, life, individual housing.

Історія повсякдення є одним з нових напрямів вивчення історії України. Такі структури повсякдення, як забезпеченість житлом, комунальними послугами, промисловими товарами, харчування, сфера послуг, відбивали на собі економічну політику держави, пропущену кризь призму людської свідомості. Особливості побуту жителів Дніпродзержинська зазначеного періоду наочно демонструють регіональну своєрідність і загальнодержавні процеси у промислових містах Радянського Союзу. Аналіз структур повсякдення в певну історичну добу не стільки виявляє позитивні чи негативні риси державної політики, скільки відтворює зміни у свідомості людей, викликає цією політикою, та способи пристосування до нових умов життя.

Рівень життя населення СРСР середини 1950-х–1960-х рр. відображений у розвідках радянських і російських соціологів, економістів та істориків, зокрема Л. А. Гордона, Е. В. Клопова, Л. А. Онікова, Б. М. Казанцева, А. Е. Харитонова [7; 39; 46]. Основні риси економічного розвитку та їх вплив на соціальну сферу у період «відлиги» виділив у своїй статті німецький вчений С. Мерль [41]. Культурно-соціальні особливості зазначеної доби були проаналізовані в дослідженні російського історика О. Пижикова [45]. Водночас слід констатувати, що цей період вивчається українськими істориками фрагментарно. Так, дозволила студентської молоді розкрити у своєму дослідженні М. Хоменко [47], сферу громадського харчування – С. Кальченко [4], релігійну свідомість – П. Бондарчук [1], дивіантну поведінку – В. Швидкий [48]. Окремі праці присвячені змінам повсякдення у певному регіоні. Побут міського населення Наддніпрянщини вивчав В. Вовк [3]. Зміни суспільної свідомості на території Дніпропетровської області були розкриті в колективній монографії «Історична пам'ять Дніпропетровщини» [38].

Основним джерелом для написання даної статті стала періодика, зокрема використані підшивки номерів щоденної газети «Держжи-

нець» за 1957, 1960, 1965 рр. – органу Дніпродзержинського міського комітету комуністичної партії України. Такі розділи газети, як «Листи трудящих», «По нашому місту», «Слідами неопублікованих листів», розглядали скарги та пропозиції громадян, вдячні відгуки, новини міського життя. Дані рубрики відображали побутові проблеми громадян, недоліки комунально-господарського обслуговування та повільного розвитку інфраструктури, а також містили статистичний матеріал для аналізу сфер повсякдення.

Мета даної статті – показати особливості повсякдення дніпродзержинців, котрі торкаються таких важливих складових, як житло, забезпечення товарами повсякденного вжитку та дозвілля (середини 1950-х – середини 1960-х рр.) і були викликані змінами в суспільно-політичному та соціально-економічному житті країни.

Характерними ознаками змін, що відбувалися в соціально-економічній сфері після XX та XXII з'їздів КПРС, стали насамперед скорочення робочого дня, пенсійне забезпечення, підвищення заробітної плати, а в цілому – значне розширення соціальних можливостей робітників і службовців у галузях освіти, охорони здоров'я, житла, споживання якісніших продуктів харчування і предметів побуту.

Лібералізація суспільно-політичного життя виявилася у зміні зовнішнього вектора країни із «залізного лаштунку» на «мирне співіснування». У культурній сфері з'явилися переклади Е. М. Ремарка, Е. Хемінгуей, А. Камю, демонструвались італійські та французькі кінофільми, виник рух шестидесятників. Разом із тим позитивні тенденції супроводжувались і вкрай негативними: тотальна русифікація, масове закриття українських шкіл, переслідування дисидентів і т. ін. Вирішальною ланкою у вирішенні проблем, що накопичилися в країні у соціально-економічній сфері, стало забезпечення житлом та продуктами харчування.

У Постанові ЦК КПРС та РМ СРСР від 31 липня 1957 р. директивно пропонувалося розробити нові типові проекти житлових будинків спрощеного планування так званих хрущовок, а також приступити до створення житлобудівних комбінатів. За 1956–1963 рр. сукупна цифра загальнодержавного будівництва становила 563,8 млн кв. м, у порівнянні з 427,3 млн кв. м за 1929–1955 рр. [46, с. 64].

Роком «найбільшого будівництва» для Дніпродзержинська став 1959 р., в якому за рахунок державних фондів споруджено 61 тис. кв. м житлової площі [15, с. 3]. Активну участь у будівництві та благоустрої брало населення. За 1955–1957 рр. виконком міської ради депутатів трудящих виділив понад 3 тис. земельних ділянок для індивідуальних забудовників [9, с. 2].

Місто виглядало, неначе будівельний майданчик. Багатопверховими будинками забудовуються не лише квартали центрального ма-

сиву, але й нові райони у південно-західній частині міста, у селищі гідробудівельників та ін. Житловий фонд Дніпродзержинська на 1 січня 1966 р. склав 1 524 тис. кв. м [35, с. 40]. За планом VI-ї п'ятирічки планувалося газифікувати 13 350 квартир, прокласти 20 км водогону, закінчити роботу з теплофікації [43, с. 5].

Через інтенсивність плану робіт, намагання отримати премію за перевиконання, бригади кидали ділянки, переходячи на нові; на вулицях залишалося будівельне сміття. Перекопаними та розритими для майбутнього прокладання труб були як вулиці на околицях, так і в центрі. Благоустрій вулиць ішов сумбурно. Сквери, проспекти залишалися без тротуарів, ліхтарів, стоків для дощової води, лавочок. У дворах були відсутні дитячі майданчики. Безгосподарність виявлялась у крадіжках залізних ґрат, парканів та т. ін. [27, с. 3].

Принципові зміни в житті людини пов'язані не просто з отриманням додаткового особистого простору, а з новими комунальними зручностями. У великих містах робітники, що живуть у квартирах з основним набором комунальних зручностей, витрачали на приготування їжі, миття посуду та інших супутніх занять на 25–35 % менше часу, ніж ті, в яких немає водогону, каналізації, газу [7, с. 57].

На практиці збудовані державою квартири були вкрай маленькими [9, с. 3]. Комунальні зручності прокладалися повільно, наприклад ставилися газові плити, а газопровід прокладався через декілька років чи навпаки [9, с. 3; 33, с. 3]. Тому жителі, там де це було можливо, прокладали комунальні мережі власними силами [9, с. 3].

На околицях, як і в попередні періоди, більшість людей продовжували користуватися примусами та керованими [12, с. 4]. Поширеним було використання газобалонних установок з рідким газом та користування водорозбірними колонками, особливо індивідуальними забудовниками, до яких водогін прокладався в останню чергу. Комунальні негаразди, зафіксовані на сторінках «Дзержинця», стосувалися поганого опалення, перебоїв з освітленням, подачею води у верхніх районах [28, с. 3].

Через поспіх нові квартири часто залишалися недобудовані: недороблені вікна, непофарбовані труби, відсутні умивальники, спускові крани, бачки у санвузлі, вимикачі.

Інший вектор соціальної політики влади був спрямований на забезпечення населення товарами широкого вжитку. Наприкінці 1950-х рр. були введені норми споживання продуктів харчування, промислових товарів. Також був визначений розмір мінімальної зарплатні та пенсії.

За статистикою, кількість найбідніших промислових груп робітників (з доходом до 250 крб.) зменшилася з 7 % у 1953 р. до 1 % на початку 1960-х рр. [39, с. 6]. Заробітна плата та інші виплати складали

найбільший відсоток із сукупних доходів родини саме у 1960 р. [41, с. 41]. Середня цифра доходу на душу населення незначно перевищувала 60 крб. на місяць. При цьому, за спеціальними дослідженнями Інституту праці, рівень матеріальної забезпеченості, який передбачає задоволення необхідних потреб родин, досягався щомісячним доходом на одну особу у 50 крб., а рівень, який дозволяє забезпечити раціональне споживання, вимагав доходу 150 крб. [5, с. 446].

Додатковий заробіток місцеві жителі отримували з продажу саморобних речей: капців, гаманців, одягу та надання послуг, наприклад зубопротезування [14, с. 4]. Одним із видів нетрудового доходу для певних категорій громадян стало жебрацтво. Жебраки були на вулицях, трамваях, базарах, ходили по квартирах. Територія міста була поділена ними, вони могли діяти групами. При цьому жителі допомагали жебракам: кондуктори трамваїв міняли їм гроші, в їдальні відпускали харчі, люди надавали притулок безхатченкам.

Також державою передбачалось, що споживання побутових товарів населенням буде збільшуватись незалежно від зарплатні, а різниця буде покриватися за рахунок «суспільного фонду споживання». Безкоштовна освіта, медичне обслуговування покривалися відповідними статтями витрат держбюджету. В межах системи твердих мінімальних цін на товари першої необхідності та послуги велике значення надавалося субсидованій платні за житло. За користування міським транспортом бралася символічна плата. Дотувалися витрати на шкільну освіту, харчування в їдальнях і відпочинок у пансіонатах. Зворотним ефектом розгалуженої системи соціальних пільг стали хабарі.

Разом із прямим і непрямим збільшенням доходів змінювалися найменування та відсоткове співвідношення статей видатків жителів Дніпродзержинська. З обстежень фінансових бюджетів громадян СРСР, проведених статистичним управлінням у радянський час, видно, як зменшувалися видатки населення на харчування: у 1958 р. на нього припадало 50 % бюджету, а у 1961 р. – 36, 5 % [39, с. 7]. Сам раціон став більш різноманітним та поживним. Через низку заходів, спрямованих на поліпшення роботи сільського господарства, збільшилося споживання м'ясних продуктів у 1960 р. порівняно з 1958 р. на 16,7 %, ковбасних виробів – 23 %, тваринного масла – 31%, цукру – 22 % [43, с. 6]. Натомість знизилося вживання борошна, картоплі, макаронних виробів та круп [39, с. 7]. Звільнявся час, витрачений на приготування їжі, оскільки у широкий обіг увійшли напівфабрикати. У 1959 р. відкрито цех із виготовлення маринадів, соків та салатів, з'явилося чотири магазини продажу напівфабрикатів [43, с. 7]. За низькими цінами продавалися овочі. Їх постачання до міста стало налагодженим. Лише у 1964 р. до Дніпродзержинська було завезено більше 20 тис. тонн овочів [31, с. 3].

Змінилися не лише доходи громадян, а й асортимент продукції легкої промисловості та її кількість. Якщо у 1950 р. в СРСР холодильників було виготовлено 1,2 тис. штук, то у 1960-му – 529 тис. штук, пральних машин – 0,3 тис. штук, а у 1960-му – 895 тис. штук, електропилососів – 6,1 тис. штук, то у 1960-му р. – 501 тис. штук [13, с. 137]. Міськпромкомбінат Дніпродзержинська на виставці легкої промисловості міста у 1960 р. представив шифоньєри, трюмо, дивани, етажерки, підставки під телевізори, артіль «Червоний цвяхар» продемонструвала підставки для сушіння тарілок, кошики для зберігання овочів, вішалки для одягу, швабри. Відсоток товарів широкого вжитку, вироблених підприємствами Дніпродзержинська за 1959 р. порівняно з 1958 р., збільшився на 7,4 % [16, с. 3].

У Дніпродзержинську споживання побутових приладів збільшувалося з кожним роком. Так, у 1957 р. жителі міста мали 36 тис. репродукторів й радіоприймачів, з яких 35 тис. придбано за період 1955–1957 рр., 700 телевізорів, з яких 600 придбано за 1955–1957 рр. [10, с. 2; 11, с. 2]. На 1959 р. у порівнянні з 1957 р. удвічі збільшилося придбання телевізорів, у два з половиною рази – пральних машин, з'явилася окрема стаття придбання автомобілів – 160 за рік, натомість вдвічі зменшується кількість куплених велосипедів та аж у п'ять разів – радіоприймачів [23, с. 3].

Проте споживання товарів широкого вжитку не покривало потреби значної частини населення. На початку 1960-х рр. пральні машини мали менше 5 % родин, холодильники – 4 % [6, с. 250]. На 1960-й р. споживання низки непродовольчих товарів, наприклад тканин, трикотажу, шкіряного взуття, панчо, шкарпеток, у середньому по всіх економічних групах населення було від 3,02 до 1,79 разу нижче максимальних раціональних норм споживання [2, с. 8].

Відвідування магазинів та базарів – одне з найбільш поширених занять у побуті міських робітників. У Дніпродзержинську на 1957 р. існувало 400 магазинів (195 магазинів та 205 кіосків) [10, с. 3]. На купівлю товарів та стояння у черзі жінки витрачали близько шести годин на тиждень (15 – 20 % часу їх домашньої праці), а чоловіки – більше трьох годин (відповідно 20 – 25 %) [7, с. 238].

Зі зміною державного вектора в бік поліпшення забезпечення соціальних потреб громадян змінювалася й система обслуговування у магазинах. Через газети пояснювалася зручність нових товарів: особистого транспорту, електроприладів, автоматичних установок. Міськторгвідділ пропонував усім магазинам відновити щити, вивіски, відкриту викладку товарів, що стало обов'язком, особливо для непродуктових магазинів. Проте перший магазин, що застосував повноцінний метод відкритої викладки, з'явився лише у 1965 р. [33, с. 3]. Повільними темпами впроваджувалася система самообслуговування у

магазинах. У 1957 р. по вул. Житловій з'явився перший магазин без продавців, але через відсутність достатньої кількості фасованої продукції ринкового фонду та крадіжки такі магазини у 1970 р. по всьому СРСР складали лише 15 % [6, с. 246]. Новий метод продажу – вільний доступ покупців до полиць, став допускатися в книжкових магазинах міста з 1960 р. У 1965 р. у магазинах одягу з'явився куток з манекенами, впроваджувалася послуга доставки товару додому, магазини оснащувалися автоматичним устаткуванням. У цьому ж році у магазинах з'явилася «книга добрих послуг», куди люди вносили найменування потрібного товару для замовлення, а коли він надходив, покупців повідомляли листівками. Така «книга» стала корисною через поширення «дефіциту», одного з недоліків планової економіки. Навіть у офіційній статистиці зазначалося, що за 1959 р. план роздрібної торгівлі виконаний лише на 99,8 % [23, с. 3]. Ремонтно-будівельні артілі, ательє виконували замовлення із матеріалів замовників, оскільки в магазинах не було відповідної продукції.

Відносно велика частина товарів мала недоліки чи зовсім не могла бути використана. Комбінати легкої промисловості випускали браковану продукцію, що продавалася за високими цінами [20, с. 4]. Ремонт придбаного, але неякісного товару покупці виконували за свої гроші.

Працівники сфери послуг були інертними й безініціативними, система постійного дефіциту не сприяла шановливому ставленню до клієнта [21, с. 3]. Товари могли бути простроченими, не відсортованими, дрібна решта не давалася, у магазинах було брудно, у торговельно-зали стояла пуста тара.

За умов дефіциту розвивалися «нелегальні» форми купівлі-продажу, наприклад, спекуляція. Спекулянти перепродували товари, завезені з інших міст УРСР, Москви, отримані через пошту, куплені у знайомих на підприємстві, придбані у колгоспах.

Особливості збільшення споживання товарів широкого вжитку та поширення комунальних послуг вплинули на сферу обслуговування. На 1957 р. жителів міста обслуговувало 140 майстерень побутового обслуговування [8, с. 4]. Щоденно послугами лише в майстернях артілі «Прогрес» користувалося 2 тис. людей [11, с. 3]. Через появу значної кількості побутових приладів у 1957 р. міськпромкомбінат відкрив павільйон побутового обслуговування, а у 1960 р. вже окремо існували майстерні з ремонту холодильників, капітального ремонту піаніно, настройки інструментів. У 1963 р. у місті з'явилося приміщення телеательє, яке у 1965 р. було заповнене телевізорами, що потребували ремонту [32, с. 3]. Через збільшення кількості нових установ у місті з'являється міська довідка. Її перевагою була наявність телефону, що значно спрощувало пошук [28, с. 3].

Натомість негативне явище відсутності в магазинах готового якісного одягу сприяло розширенню й спеціалізації мереж ательє. За 4 місяці 4 ательє Укродягу виконали 10 378 індивідуальних замовлень [10, с. 3]. Якість надання послуг поступалася їх кількості. Через це жінки займалися домашнім рукоділлям. У місті наприкінці 1950-х рр. популярними товарами були тканини й швейні машини, при клубах існували гуртки крою та шиття, в ательє окремо був стіл для розкрою тканини. У 1960 р. з'явився навіть окремий магазин продажу тканин «Марічка». Із середини 1960-х рр. попит на ці товари знижується через розширення та поліпшення продажу готового одягу.

Через дефіцит пральних машин та повільне оснащення населення центральним водогоном у цей період залишається популярним користування лазнями та пральнями. Але надалі, з поліпшенням умов проживання в індивідуальних квартирах, лазні з необхідної послуги перетворюються на елемент дозвілля [43, с. 71].

У більшості бюджетів робітників статті витрат на харчування не перевищують витрати на їдальні. За день у 1957 р. 32 їдальні у місті обслуговувало 33 тис. людей [11, с. 3]. На 1960 р. існувало вже 46 їдальень [13, с. 4]. Проте їх кількість була недостатньою, а обслуговування знаходилося на низькому рівні: готували несмачно, не вистачало посуду, асортимент страв був обмежений, автоматизація впроваджувалась дуже повільно [22, с. 3].

Перед великими святами – Новим Роком та Великим Жовтнем – їдальні приймали замовлення на організацію банкетних столів і залів. Для вибору банкетних страв заздалегідь проводилися кулінарні виставки.

Поступово більша частина чайних, бутербродних, кафе у центральній частині міста, продуктових магазинів, де качали пиво, лотків «Вино», їдальень навколо заводу ім. Дзержинського, буфетів на Базарному узвозі перетворилися на розсадники пияцтва. Зі статей місячних витрат родин на горілчані напої протягом 1940-х – 1990-х рр. видатки були найбільшими у 1960-х рр. [41, с. 47].

Збільшення пияцтва залежало від змін умов життя. Масове переселення людей із села до міста й отримання індивідуального житла сприяли появі зайвого вільного часу у чоловіків. Розгалужена державна соціальна політика насправді залишала незначні можливості покращити умови життя пересічних громадян, оскільки реальна заробітна плата зростала повільно, добробут залежав від соціальних пільг, отримання товарів широкого вжитку уповільнювалось дефіцитом, планова економіка нівелювала ініціативність та заповзятливість. Важкий психічний стан через неможливість змінити обставини, в яких опинилися люди, виробили інертність та нецікавість до життя.

Із чоловічими компаніями пов'язано й поширення таких видів дозвілля, як риболовля, доміно, судноводіння, радіоспорт. З'явилося й

таке явище, як радіохуліганство. Поява індивідуального житла сприяла поширенню домашніх форм дозвілля, основне місце серед яких посідав перегляд телебачення, що зростає із 5–6 годин (у комунальних квартирах) до 8 годин на тиждень [5, с. 235]. Але інтерес до газет як засобу отримання інформації не згасає. Щоденно із пресою знайомилися 90 % людей [7, с. 57].

Наприкінці 1950-х – на початку 1960-х рр. зростає популярність кіно. Кількість відвідування кіносеансів на одного міського мешканця у середньому на рік збільшилася від 11 у 1950 р. до 21–22 у 60-х рр. [6, с. 235] У 1957 р. у Дніпродзержинську існуючі кінотеатри переобладнують на широкоекранні; з урахуванням сучасних технічних надбань будуються нові: силами тресту «Дзержинськбуд» по вул. Жовтневій та власними силами мешканців при Палацах культури [8, с. 3]. За один день 1957 р. у кінотеатрі «Родіна», двох палацах культури і 10 клубах фільми переглянуло 19 тис. людей [10, с. 3]. У 1965 р. спостерігається відтік глядачів з кінотеатрів через поширення телебачення. Втім, кінотеатри набирають нових форм, стають культурним центром – квитки доставляли на робочі місця, у фойє лежали газети й журнали, були шахи й шашки, грав оркестр [29, с. 4]. Кіноафіші на шпальтах газет стали ілюстрованими з переліком акторів.

Вечорами городяни гуляли у скверах, які були погано освітленими, а продавці вуличних кіосків працювали при свічках [25, с. 3]. У зазначений період набувають поширення сезонні форми дозвілля. Влітку була організована переправа на лівий берег Дніпра до міського пляжу. На березі встановили грибки, їжу до пляжу постачали автомобілі тресту їдалень, працював постійний павільйон харчоторгу [25, с. 4]. Із середини 1960-х рр. популярним зимовим відпочинком стала ковзанка. Всього у місті було сім стаціонарних ковзанок, на околицях люди самі заливали ковзанки у дворах [13, с. 3].

Форми дозвілля залежали не лише від попиту, а й ідеології, яка направлялася державою. Профспілки організовували родинний відпочинок на березі Дніпра, масові виїзди до нових кінотеатрів, музеїв, перегляд фільмів та прослуховування лекцій у дворах будинків. Лише у дворах нового селища дніпробудівців було обладнано шість літніх майданчиків [23, с. 3].

Внаслідок розгорнутої у 1958 р. антирелігійної кампанії виникає цікавість до нової обрядотворчості. Нові свята у побут дніпродзержинців входять із середини 1960-х рр. Урочисто відбувалися вручення паспортів, частування молодих робітників, отримання першої зарплатні. Театралізовано-постановочними стали свята вулиць, які закінчувалися масовим гулянням у парку [34, с. 4].

Таким чином, зміни у суспільно-політичному та соціально-економічному житті країни в роки хрущовської «відлиги» суттєво

вплинули на повсякденне життя дніпродзержинців у всіх його складових. Підвищення матеріального рівня, забезпечення окремим житлом і товарами широкого вжитку, попри всі недоліки та прорахунки, притаманні соціалістичній плановій економіці, привели насамперед до збільшення вільного часу громадян, що надало додаткові можливості для урізноманітнення дозвілля, у тому числі інтелектуального відпочинку. Дана обставина наклала відбиток на світосприйняття та світогляд певної частини громадян, що в результаті виявилось у подальших трансформаціях суспільства та держави.

Бібліографічний посилання

1. **Бондарчук П.** Релігійна поведінка православних віруючих в Україні (сер. 1940-х – сер. 1980-х рр.) / П. Бондарчук // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика : зб. ст. – К., 2005. – Вип. 9. – С. 283–308.
2. **Бромлей Н. Я.** Уровень жизни в СССР. 1950–1965 / Н. Я. Бромлей // Вопр. истории. – 1966. – № 7. – С. 3–18.
3. **Вовк В.** Побут міського населення Наддніпрянської України в 1950–80-х рр. / В. Вовк // Наук. записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського : зб. наук. пр. – Вінниця, 2008. – Вип. 14. – С. 206–212. – (Серія: Історія).
4. **Гальченко С.** Організація громадського харчування в Центральній Україні в період відбудови / С. Гальченко // Історичні і політологічні дослідження. – 2005. – № 1. – С. 243–251.
5. **Гордон Л. А.** Возрождение рабочего движения в России. Вторая половина 80 – нач. 90-х годов / Л. А. Гордон, Э. В. Клопов // Советское общество: возникновение, развитие, исторический финал : в 2 т. / под общ. ред. Ю. Н. Афанасьева. – М., 1997. – Т. 2. Апогей и крах сталинизма, 1997. – С. 445–508.
6. **Гордон Л. А.** Человек после работы. Социальные проблемы быта и вне рабочего времени / Л. А. Гордон, Э. В. Клопов. – М., 1972.
7. **Гордон Л. А.** Черты социалистического образа жизни: быт городских рабочих вчера, сегодня, завтра / Л. А. Гордон, Э. В. Клопов, Л. А. Оников. – М., 1977.
8. Дзержинець. – 1957. – 28 лип.
9. Дзержинець. – 1957. – 11 вер.
10. Дзержинець. – 1957. – 13 жовт.
11. Дзержинець. – 1957. – 27 лист.
12. Дзержинець. – 1960. – 9 січ.
13. Дзержинець. – 1960. – 10 січ.
14. Дзержинець. – 1960. – 30 січ.
15. Дзержинець. – 1960. – 2 лют.
16. Дзержинець. – 1960. – 3 лют.
17. Дзержинець. – 1960. – 4 лют.
18. Дзержинець. – 1960. – 10 лют.
19. Дзержинець. – 1960. – 13 лют.
20. Дзержинець. – 1960. – 3 бер.
21. Дзержинець. – 1960. – 5 бер.
22. Дзержинець. – 1960. – 10 бер.
23. Дзержинець. – 1960. – 18 бер.
24. Дзержинець. – 1960. – 16 черв.

25. Держинець. – 1960. – 22 черв.
26. Держинець. – 1960. – 26 черв.
27. Держинець. – 1964. – 12 листоп.
28. Держинець. – 1965. – 10 січ.
29. Держинець. – 1965. – 16 січ.
30. Держинець. – 1965. – 23 січ.
31. Держинець. – 1965. – 11 лют.
32. Держинець. – 1965. – 18 лют.
33. Держинець. – 1965. – 25 бер.
34. Держинець. – 1965. – 12 листоп.
35. Днепродзержинск: историко-экономический очерк : [машинопись / пред. редкол.: А. С. Фомкин.]. – Д., 1967 // Музей історії м. Дніпродзержинська (далі – МІД). – КВс – 4859.
36. **Жидкова Е.** Религиозные практики в СССР / Е. Жидкова // Государство. Религия. Церковь. – 2012. – № 3-4 (30). – С. 5–9.
37. Засідання Верховної Ради СРСР 15 березня 1953 р. : [стенографічний звіт]. – М., 1953.
38. Історична пам'ять Дніпропетровщини : колект. моногр. / під ред. С. І. Світленка. – Д., 2012.
39. **Казанцев Б. Н.** «Неизвестная» статистика уровня рабочего класса (1952–1970) / Б. Н. Казанцев // Социологические исследования. – 1993. – № 4. – С. 3–14.
40. **Клюско Е. М.** Культурно-досуговая деятельность населения России (май 1945–1985 гг.): Теор.-методолог. и истор. Аспекты : учеб. пос. / Е. М. Ключко. – М., 1999.
41. **Мерль С.** Экономическая система и уровень жизни в дореволюционной России и Советском Союзе. Ожидания и реальность / С. Мерль // Отечественная история. – 1998. – № 1. – С. 26–64.
42. О развитии жилищного строительства в СССР: Постановление ЦК КПСС и СМ СССР от 31 июля 1957 г. № 931. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_5213.htm.
43. **Овчиннікова Л. П.** Соціальний розвиток Дніпродзержинська у 1950-х – 1960-х рр. : [істор. довідка; машинопис] / Л. П. Овчиннікова. – Дніпродзержинськ, 1994 // Документи. – МІД. – [б.н.].
44. **Подзерко И.** Мой город. Краеведческое издание / И. Подзерко. – Д., 2011.
45. **Пыжиков А.** Хрущевская «Оттепель» 1953–1964 гг. / А. Пыжиков. – М., 2002.
46. **Харитонов А. Е.** Основные этапы жилищного строительства в СССР / А. Е. Харитонов // Вопр. истории. – 1965. – № 5. – С. 63–67.
47. **Хоменко Н.** Дозвілля студентів України в період літніх канікул (50–60-ті рр. ХХ ст.) / Н. Хоменко // Укр. іст. зб. – К., 2006. – Вип. 9. – С. 271–281.
48. **Швидкий В.** Бродяжництво й жебрацтво як елементи соціального життя в Україні у першій половині 1950-х рр. / В. Швидкий // Укр. іст. журн. – 2007. – № 1. – С. 149–169.

Надійшла до редколегії 12.02.2015